

Osudy našich předků

Záznam přednášky 3.10.2025, Lipno, Česko-německé setkání Kolpingových rodin

Dva osudy z Rozhraní: Příběh dědy a jeho bratrance Rudolfa

Dominik Lajkep se ve svém vyprávění vrací k rodinným kořenům, které sahají do Sudet a k českým Němcům. Skrze příběhy svého dědečka a jeho bratrance Rudolfa Novotného odhaluje spleť osudů obyčejných lidí během druhé světové války – lidí, kteří nebyli hrdiny ani zločinci.

Rodina z Rozhraní

Dědeček Dominika se narodil v roce 1939 české matce a německému otci v malé vesnici Rozhraní na pomezí Čech a Moravy. Praděda byl vyučený stolař a tesař, a když vypukla válka, byl povolán do Hamburku, kde opravoval vojenské lodě. Doma zůstala prababička sama se dvěma dětmi – včetně malého dědy, kterému tehdy byly pouhé dva roky.

Život v Rozhraní nebyl jednoduchý. Rodina se kvůli německému původu snažila přizpůsobit – například uváděla německou národnost, aby získala lepší přiděly jídla. Ale jak se ukázalo, tato volba měla vážné důsledky.

Konec války přinesl do vesnice chaos. Někteří místní obyvatelé označili rodinu jako „Němce“ a ruským vojákům doporučili jejich dům k vykradení. Prababiččina švagrová byla znásilněna, zatímco samotná prababička byla údajně ušetřena díky tehdy 6ti letému dědovi, který se jí držel a hlasitě plakal. Dědova sestra se tomuto sice vyhnula, ale musela se skrývat. Ostříhali ji a ukryli, občas mezi chlapce a někdy dokonce i na věž kostela.

Ironií osudu bylo, že rodina označovaná jako „německá“ neuměla německy. Přesto se po válce ocitla v nebezpečí odsunu. Díky fingovanému zasnoubení dědovy sestry s Čechem se jim podařilo zůstat.

Návrat pradědy

Praděda se z Hamburku vrátil až po válce. Byl zajat jako nacistický voják, přestože nikdy nebojoval, a musel pět let pracovat u sedláka v Čechách. Za práci dostával jen brambory. Když ho propustili, musel jet domů v německé uniformě. Děda ho poprvé skutečně poznal až ve třinácti letech.

Po válce se praděda těžko uplatňoval, nakonec pracoval u cestářů. Zemřel, když bylo dědovi osmnáct. Děda sám pak zažil stigma „Němce“ i za komunismu – například byl poslán na vojnu k Pomocnému technickému praporu, kam režim posílal „nepohodlné“ osoby.

Přesto nakonec prožil klidný život ve své rodné vesnici. A i když už mu zdraví příliš neslouží tak žije dodnes.

Dědův bratranec Rudolf Novotný

Starší bratranec dědy, Rudolf Novotný, se narodil v roce 1921. Jeho rodina byla také napůl česká, napůl německá, a žila rovněž v Rozhraní. V mládí, přestože byl k tomu vyzván, rezolutně odmítl vstoupit do Hitlerjugend s tím, že byl skaut a jeho přesvědčení mu nedovolovalo. Kvůli tomu byli on, jeho bratři i otec povoláni do armády.

Rudolf sloužil jako pilot zásobovacího letadla v severní Africe pod Rommelovou armádou. Ke konci války po stažení fronty zpět do Evropy, byl sestřelen nad francouzským Metz, kde zůstal jako zajatec. Později se tam oženil a usadil.

Poválečný život

Rudolf byl hluboce věřící. Modlil se každý den Otčenáš ve třech jazycích – česky, německy a francouzsky. Věřil, že Bůh nedopustí, aby se jeho rodině něco stalo – a skutečně, všichni válku přežili.

Zbytek rodiny byl po válce odsunut do bavorského Wolnzachu. I přesto zůstali v kontaktu s příbuznými v Česku – posílali balíky, navštěvovali se, i když to nebylo jednoduché.

Pozdní roky

Rudolf prožil zbytek života ve Francii. Dožil se požehnaného věku 102 let. Až do posledních měsíců života byl soběstačný, vedl filatelistický kroužek a staral se o dceru s roztroušenou sklerózou. Přestože žil ve Francii, stále mluvil česky, psal dopisy a udržoval kontakt s rodinou.

Kořeny rodiny Reiter

Mám velkou radost, že se mohu tohoto partnerského víkendu účastnit zde spolu s Reginou v krásném Česku. Teprve minulý rok jsem měl poprvé příležitost poznat mnohé z vás při 125. výročí Kolpingova domu v Schrobenu, měli jsme mnoho podnětných rozhovorů. Také o tom, že mnoho lidí ve Schrobenu a po celém Německu, má své kořeny v dnešním Česku. Stejně jako rodiny Reginy a mé. V určitém okamžiku života nastává čas, kdy se člověk zabývá vlastní rodinnou historií. Měl jsem štěstí, že můj otec hodně zaznamenal a hodně mi vyprávěl. Tak jsem si mohl vytvořit velmi osobní obraz o historické situaci v Česku v letech před a během nacismu. Moji prarodiče přišli v roce 1947 z Prahy do Bambergu.

Můj dědeček Franz Reiter spatřil světlo světa 11. ledna 1908 na statku v Langenradisch (Dlouhé Hradiště), malé vesnici poblíž Konstantinsbadu (Konstantinovy Lázně) v tehdejších Sudetech. Rodina Reiterů tehdy vlastnila nejlepší statek široko daleko, který se mohl pochlubit 30 hektary půdy, 30 koňmi, elektřinou a tekoucí vodou. Zde v Langenradisch vyrostly čtyři Reiterovy děti. Nejstarší syn zdědil statek, prostřední se musel stát krejčím, dcera si vzala vdovce a nejmladší syn Franz se nestal – jak bylo tehdy obvyklé – knězem, ale hudebníkem. To bylo na tehdejší dobu docela pozoruhodné, neboť hudba byla tehdy považována za nevědecké umění. Proč můj dědeček mohl studovat hudbu, nevím přesně. Musel být ve škole velmi dobrý v hudbě. Každopádně můj otec mluvil o neobvykle úspěšném absolvování státní hudební školy v Bečově nad Teplou – tam studoval violu a lesní roh. Tak se můj dědeček v roce 1927 už ve svých 19 letech stal členem orchestru Německého zemského divadla v Praze, později nazývaném Německý filharmonický orchestr Praha. (Tento orchestr existoval jako tradiční orchestr v různých složeních již od roku 1724. V roce 1787 se v pražském Stavovském divadle pod vedením Mozarta hrála premiéra Don Giovanni.)

Moje babička pocházela z Weseritz (Bezručice), malé sousední vesnice, a byla z „lepšího domu“, jak se dříve říkávalo. Pro moji babičku byl vlastně považován za vhodného manžela jeden zešedivělý profesor, ale babička ho odmítla a „utekla“ s Franzem do Prahy, který se mým prarodičům jevil více než podezřelý, protože si vedle svého zaměstnání v symfonickém orchestru vydělával živobytí jako houslista v kavárnách a na selských svatbách. Tam se oba tajně vzali 12. října 1931. Můj otec se pak narodil jako první dítě 28. srpna 1933. Moji prarodiče si tehdy užívali života v hlavním městě Československa, v Praze, multikulturním městě, kde Češi, Němci a Židé – ještě – mohli žít společně pokojně. Můj otec mluvil o Praze jako o hlavním a kulturním městě Evropy.

Mnichovská dohoda ze dne 30. září 1938 byla dohoda mezi Hitlerem, Chamberlainem (Velká Británie), Daladierem (Francie) a Mussolinim (Itálie), která stanovila odstoupení převážně německy osídlených Sudet z Československa nacistickému Německu, aniž by bylo Československo zapojeno. Byla to vrcholná fáze politiky appeasementu západních mocností, které se snažily zabránit válce, ale vedla k tomu, že 15. března 1939 Hitler napadl „zbytek“ Československa, vtrhl do Prahy a zřídil „Říšský protektorát Čechy a Morava“. (Paralely s válkou na Ukrajině a v Gaze)

Paralely, které vykazovaly životy dirigenta Keilbertha a života mého dědečka, mě skutečně velmi zaměstnávaly. Keilberth dirigoval pražský orchestr při přibližně 400 vystoupeních. Podařilo se mu získat pro pražský soubor klasifikaci jako „u.k.“ („nezastupitelný“), což zabránilo povolání hudebníků do armády. V závěrečné fázi druhé světové války byl v srpnu 1944 zařazen do tzv.

„seznamu bohem milovaných“ nejdůležitějších dirigentů schváleného Adolfem Hitlerem, což ho stejně jako mého dědečka uchránilo před nasazením do války, i na domácí frontě. Jakmile byl Keilberth přítomen, musel můj dědeček pilně cvičit na svůj druhý nástroj, violu, protože „si brzy všichni členové orchestru všimli, že Keilberth se vyzná a nikdo se nechtěl ztrapnit.“ 16. října 1941 bylo možné slavit stěhování orchestru do Rudolfiny, koncertní budovy postavené v neorenesančním stylu na břehu Vltavy.

Nyní ale zpět do roku 1942: Po smrtelném atentátu na Reinharda Heydricha, zástupce říšského protektora v Čechách a na Moravě 27. května 1942 dvěma českými partyzány vyslanými exilovou vládou Beneše v Londýně, se situace v Praze zásadně zhoršila. Reinhard Tristan Eugen Heydrich (* 7. března 1904 v Halle (Saale); † 4. června 1942 v Praze) byl německý SS-Obergruppenführer a generál policie, který během diktatury nacistického režimu působil jako vedoucí Hlavního úřadu říšské bezpečnosti (RSHA) a zástupce říšského protektora v Čechách a na Moravě a byl zodpovědný za řadu válečných zločinů a zločinů proti lidskosti. V roce 1941 jej Hermann Göring pověřil tzv. „konečným řešením židovské otázky“ a od tohoto okamžiku se stal hlavním organizátorem holocaustu. Dne 20. ledna 1942 vedl v Berlíně konferenci ve Wannsee.

Důsledkem atentátu se stalo vyhlazení obce Lidice a o pár dní později obce Ležáky. Ke srovnání se zemí došlo poté, co nacisté zjistili spojení mezi atentátníky a vesničany. Všech 172 mužských obyvatel Lidic starších 15 let bylo popraveno (9.-10. června 1942), ženy byly deportovány do koncentračních táborů, zatímco děti musely podstoupit "rasový mučnický". Devět dětí bylo "poněmčeno" a převezeno k německým pěstounům, ostatní byly zavražděny. Německé obyvatelstvo v Praze se o tomto masakru také dozvědělo. Nacisté také využili situace, která spojovala Židy s pokusem o atentát. Několik dní po útoku na Josefstadt, pražskou židovskou čtvrť.

Německá filharmonie Praha však pokračovala v činnosti orchestru bez přerušení. Samozřejmě Keilberth se díky své pražské pozici seznámil se všemi místními nacistickými vůdci, mimo jiné také s Reinhardem Heydrichem. Stejně tak se s ním musel seznámit i můj dědeček. (Syn Keilbertha cituje otce: „Víš, o tom rád nemluví. Je to tak, že stále existuje dost lidí, kteří vědí, že zejména Heydrich, který byl velmi pilným návštěvníkem koncertů, měl díky tomu často kontakt se mnou. Proto raději nic neříkám. Velmi se zajímal o hudbu, sám hrál na housle... Politicky mě nechal úplně na pokoji, nevím proč. O činech tohoto strašného člověka jsem nevěděl nic konkrétního. Samozřejmě jsem věděl, že existují koncentrační tábory, ale co se tam dělo, jsem se dozvěděl až po válce.“

Jak moc se Keilberth Heydricha bál, ukazuje následující epizoda, ke které došlo 16. října 1941 při otevření Rudolfiny: Heydrich pogratoval čerstvým rodičům Ingeborg a Josephu Keilberthovi k narození jejich syna a zeptal se na jeho jméno. Citát: „Jak se jmenuje?“ „Thomas.“ „To ale není německé jméno.“ Zatímco Keilberth sám hledal slova, jeho manželka nebyla bez řeči: „Ach, víte, můj manžel je vlastně Mnichovan a právě pivo Thomas-Bräu je mu nejmilejší. Tak jsme na to jméno přišli.“ Heydrich byl – podle mého otce – také u mých prarodičů nenáviděn a velmi se ho bál. V roce 1945, když se blížil konec války, byla Praha během všech válečných let ušetřena spojeneckých leteckých útoků, zatímco, jak můj otec vyprávěl, oheň hořících Drážďan a Plzně byl vidět na obzoru.

Třetí a rozhodující nálet na Prahu se odehrál na Popeleční středu 14. února 1945 a byl proveden letectvem armády Spojených států. Podle amerických údajů piloti bombardovali město omylem (v důsledku navigačních chyb) – původně měli provádět nálety na Drážďany, které leží asi 100 kilometrů severně od Prahy. Asi šedesát Boeingů B-17 Americké 8. letecké armády shodila 152

tun bomb na různé obytné čtvrti Prahy. Všichni zabití byli civilisté. Dům mých prarodičů byl také těžce poškozen. Můj otec a jeho rodiče byli na několik dní rozděleni. Otec byl ukryt v protileteckém krytu a zůstal nezraněný. Po zbytek života však trpěl klaustrofobií.

Po tomto ničivém bombardování se moji prarodiče rozhodli přestěhovat do bezpečí na venkov k prarodičům z matčiny strany do Weseritz. Dědeček, jako filharmonik osvobozený od vojenské služby, a jako hudebník „nezastupitelný“, musel zůstat v Praze. Když můj otec slyšel, že poslední vlak s civilisty opustí Prahu koncem února, sebral veškerou odvahu a šel do stranického úřadu NSDAP, aby pro tento vlak ještě získal jízdenky. V těchto prvních dnech května 1945 se obyvatelé Prahy rozhodli, že nebudou déle čekat na osvobození Rudou armádou a začali spontánními akcemi město znovu dobývat, poté co byli vyzváni také prostřednictvím rozhlasu. Můj otec vypráví, že strhávali německé dopravní značky a hákové kříže nahrazovali českými vlajkami, prodavači a průvodčí tramvají odmítali přijímat říšské marky.

Přesto se dál zkoušelo, aby se připravily další koncerty. Dne 5. května 1945 se dopoledne konala poslední zkouška, všichni hudebníci se dostavili, i můj dědeček. Bylo to jejich konečné poslední setkání v Rudolfinu. Během přestávky navštívil předseda orchestru Keilberth jeho kancelář, aby mu oznámil, že volal policejní šéf. V různých částech města propukly nepokoje. Následně Keilberth propustil hudebníky a sundal z pověření Hitlerovu fotografii ze zdi a rozbil ji. Můj dědeček byl zatčen a uvězněn na „Pankráci“, pražské věznici. Vyprávěl o mnoha mrtvých, kteří byli pověšeni na stromech na Václavském náměstí.

Keilberth se nejprve vrátil domů bez problémů, ale pak byl 9. května 1945 zatčen a odvelen na nucenou práci. I můj dědeček zažil, stejně jako Keilberth, po svém uvěznění nucené práce a těžké týrání. Keilberth byl se svou rodinou deportován do Saska a 10. června 1945 dorazil do Drážďan, kde se nejprve stal hlavním dirigentem Drážďanské státní kapely. Můj dědeček na podzim 1945 při práci na polích dokázal uprchnout a poté se přes severní Bavorsko a Sasko vrátil ke své rodině do Československa, kam dorazil v únoru 1946. Schovával se několik dní – hledán Čechy na základě zatykače – ale pak opět nelegálně přešel hranici zpět do Bavorska, aby čekal na rodinu na západě. Později riskoval přejitím hranice okupační zóny, aby navštívil v Durynsku houslaře, protože musel svou violu nechat v Praze. Před vysídlením si schoval šperk do vydlabaného podpatku boty, který pak vyměnil za violu. Koncem února 1946 pak proběhlo nucené vystěhování naší rodiny z Československa. Během několika hodin museli sbalit nezbytné věci, byli rozděleni do různých vlaků s nákladními a dobytčími vozy a během této nelidské přepravy, při které také umírali lidé, jeli 7 dní sem a tam, aniž by znali cíl. Obávali se, že budou deportováni do Ruska, ale nakonec si oddychli, když se nákladní vozy otevřeli v Kronachu v Horním Falci.

Benešovy dekrety

Osm z celkem 143 dekretů se týkalo těch obyvatel Československa, kteří se zjednodušeně řečeno označili za říšské Němce. Celkem bylo do roku 1947 přibližně 2,9 milionu osob na základě příslušnosti k německé národnostní skupině paušálně prohlášeno za státní nepřátele, zbaveno státního občanství a vyhoštěno.

Bamberg

Rodina Reiterových žila po vysídlení jeden rok za obtížných ekonomických podmínek v jedné vesnici poblíž Kronachu. V březnu 1947 se můj dědeček dozvěděl, že ve městě Bamberg, vzdáleném 60 km, bývalí kolegové z Pražské filharmonie založili v červenci 1946 „Bamberské symfoniky“. Rodina se přestěhovala z Kronachu do Bambergu, kde se můj dědeček připojil k hudebníkům.

Bamberg se nabízel jako shromaždiště pro nyní nezaměstnané hudebníky z Prahy, Karlových Varů, Würzburgu a Norimberku. Bamberg byl pro tyto hudebníky velmi atraktivní a nebyl daleko. Především byl do značné míry nedotčený, což znamenalo, že existovaly byty. V Bambergu se lidé cítili velmi dobře, Bamberg totiž připomínal zmenšenou verzi Prahy. Město postavené na 7 kopcích, ležící u řeky, s množstvím barokních staveb, katedrálou a novou rezidencí, která se táhla přímo nad starým městem, měla velkou podobnost s Prahou.

První koncert tehdy ještě nazývaných „Bambergští hudební umělci“ se konal již 20. března 1946. Na začátku roku bylo možné znovu navázat spolupráci s Josephem Keilberthem. Jak již bylo zmíněno, měl pevné angažmá v Drážďanech a také v Berlíně (byl generální hudební ředitel Drážďanské státní opery a první kapelník Berlínské státní opery) a zavázal se k prvnímu hostujícímu dirigování v Bambergu v Centrálním sále 9. března 1949. Můj otec mi vyprávěl, že byly také zahrány skladby Smetanova „Má vlast“ a Dvořákova 9. symfonie „Z Nového světa“. Pro hudebníky stále spojené s Prahou se tento koncert stal lidsky i umělecky nezapomenutelným zážitkem a vrcholem od založení Bamberkských symfoniků. Můj otec uvádí, že koncertní sál byl během několik minut trvajících standing ovation v slzách. Bylo skutečně možné cítit hluboké emoce návštěvníků koncertu a hudebníků, stejně jako mých prarodičů.

Keilberth byl tak ohromen, když znovu viděl svůj pražský orchestr, že přijal nabídku do Bambergu a od července 1950 působil Joseph Keilberth jako generální hudební ředitel Bamberckých symfoniků. Můj dědeček již neměl možnost zažít Keilbertha v Bambergu. Zemřel příliš brzy ve věku 42 let 18. 5. 1950 po mnohaletých záchvatech anginy pectoris, jako následek věznění v Praze. Zemřel 6 týdnů před příjezdem Keilbertha do Bambergu,.

Závěrečné slovo

Němci pod vedením Adolfa Hitlera zahájili válku a způsobili Čechům nesmírné utrpení. Vyhnání německých obyvatel Sudet bylo jejím důsledkem. Totalitní režimy vedou k válce, smrti, útěkům, vyvlastňování a vysídlení. Pro mého otce byla otázka smíření celoživotním posláním. Již krátce po otevření hranic v roce 1991 navázal partnerství škol (můj otec byl ředitelem chlapecké reálné školy ve Schrobenhausenu) se školou ve Stříbře. Téma míru, svobody a smíření je vzhledem k dnešním válkám na Ukrajině a v Gaze aktuálnější než kdy jindy. Myslím si, že Češi a Němci jsou dnes vynikajícím příkladem toho, že to může uspět. Máme společné kulturní kořeny; Česko spojuje s Bavorskem, Německem a Evropou dlouhá společná hranice a evropská historie. V současném geopolitickém šílenství potřebujeme silnou a sjednocenou, svobodnou Evropu.

Už nikdy nechceme válku!

Never again!